

Karolina Pawlak¹

Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie,
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Konkurencyjność zasobowa rolnictwa UE i USA

Capacity competitiveness in the agriculture of the EU and the USA

Synopsis. Celem artykułu było zidentyfikowanie konkurencyjności zasobowej rolnictwa UE i USA w latach 2002-2014. Przedstawiono wielkość zasobów ziemi i pracy oraz nakładów kapitału w rolnictwie UE i USA, a następnie dokonano oceny relacji pomiędzy czynnikami produkcji i efektywności ich wykorzystania mierzonej wartością produkcji rolniczej. Analizie poddano również strukturę obszarową gospodarstw rolnych i strukturę użytkowania ziemi w tych gospodarstwach. Na podstawie przeprowadzonych analiz można sformułować konkluzję, że silniejszą pozycją konkurencyjną determinowaną korzystniejszymi relacjami między czynnikami produkcji, efektywnością gospodarowania i większą skalą zaawansowania procesów koncentracji odznacza się sektor rolny USA.

Słowa kluczowe: konkurencyjność zasobowa, relacje między czynnikami produkcji, efektywność wykorzystania czynników produkcji, struktura obszarowa gospodarstw rolnych, UE, USA

Abstract. The aim of the paper was to identify a capacity competitiveness in the agriculture of the EU and the USA in 2002-2014. Resources of agricultural land and labour force, as well as capital inputs were presented. Then proportions between factors of production and factor productivity measured by agricultural output value were assessed. Both structure of agricultural holdings and structure of agricultural land use were also analysed. Taking into account favourable proportions between factors of production, higher factor productivity and a larger scale of advancement of concentration processes, it can be said that the competitive position of the US agriculture is stronger.

Key words: capacity competitiveness, proportions between factors of production, factor productivity, structure of agricultural holdings, EU, USA

Wprowadzenie

UE i USA odgrywają istotną rolę w gospodarce światowej i międzynarodowej polityce ekonomicznej. W 2014 roku kraje UE i USA wytworzyły łącznie ponad 45% globalnego PKB i zrealizowały blisko 40% światowego eksportu. W wymiarze bezwzględny oznaczało to, że państwa UE wygenerowały PKB o wartości 17,4 bln USD, a z tytułu eksportu uzyskały przychody rzędu 6,2 bln USD. W tym samym roku wartość PKB w USA wyniosła 16,3 bln USD, a eksportu niemal 1,3 bln USD [UNCTAD 2015]. Należy jednak zauważyć, że wskutek globalnego kryzysu gospodarczego rozpoczętego jesienią 2008 roku pozycja gospodarcza analizowanych państw uległa osłabieniu. Jeszcze w 1995 roku gospodarki UE i USA wytwarzały bowiem łącznie prawie 60% światowego PKB, a ich udział w eksporcie globalnym przekraczał 50%. Obniżenie aktywności gospodarczej

¹ dr hab., e-mail: pawlak@up.poznan.pl

badanych krajów wynikało przede wszystkim z załamania handlu międzynarodowego² i jednoczesnego dynamicznego wzrostu niektórych państw słabiej rozwiniętych, w tym krajów BRIC, a zwłaszcza Chin [Czarny, Menkes i Śledziewska 2014].

Wobec obserwowanej zmiany układu sił gospodarczych, a w szczególności rosnącego znaczenia państw z regionu Azji i Pacyfiku, dominującą pozycję w gospodarce światowej pozwoliłoby utrzymać UE i USA pogłębienie wzajemnych relacji gospodarczych w ramach Umowy o Partnerstwie Handlowo-Inwestycyjnym między Stanami Zjednoczonymi i Unią Europejską (Transatlantic Trade and Investment Partnership – TTIP). Celem TTIP jest zwiększenie wymiany handlowej i inwestycji między UE i USA w wyniku obniżenia barier dostępu do rynku partnera oraz większego zharmonizowania przepisów i wzmocnienia ogólnych zasad handlu [Hajdukiewicz 2014]. Z jednej strony, dzięki utworzeniu międzyregionalnej strefy wolnego handlu UE i USA mogą zwiększyć siłę oddziaływania na międzynarodowe otoczenie ekonomiczne i umocnić swoją pozycję względem państw BRIC, z drugiej należy jednak pamiętać, że UE i USA różnią się istotnie pod względem potencjałów gospodarczych, a zawarcie porozumienia liberalizującego bilateralną wymianę handlową może spowodować diametralną zmianę warunków konkurencyjności, zarówno na rynkach regionalnych, jak i rynku światowym. W sposób szczególny zmiana sytuacji konkurencyjnej może dotyczyć unijnych producentów i eksporterów artykułów rolno-żywnościowych.

UE jest największym światowym eksporterem produktów rolno-żywnościowych. Eksport rzędu 573,2 mld USD sprawił, że jej udział w światowym eksporcie tej grupy asortymentowej wyniósł w 2013 roku blisko 40%. Drugie miejsce, z około 10-procentowym udziałem w globalnym eksporcie, zajmowały USA. Biorąc jednak pod uwagę, że UE około 75% wartości eksportu rolno-spożywczego realizuje w ramach Jednolitego Rynku Europejskiego (424,2 mld USD w 2013 roku) i uwzględniając wyłącznie wartość eksportu kierowanego do państw trzecich, udziały analizowanych państw w światowym eksporcie żywności zrównują się (UE – 10,1%, USA – 9,7% w 2013 roku)³ [UNCTAD 2015]. Ponadto, pomimo że USA i UE są dla siebie nawzajem ważnymi partnerami w handlu rolnym, wartość bilateralnych obrotów jest stosunkowo niewielka. W latach 2000-2013 UE lokowała na rynku USA produkty rolno-żywnościowe o wartości 9,1-19,8 mld USD, a USA na rynku unijnym 6,9-12,6 mld USD [UNCTAD 2015]. Dla każdej ze stron porozumienia zniesienie barier we wzajemnym handlu stwarzałoby szansę na zwiększenie udziałów rynkowych. Bardziej liberalną postawę w tym zakresie wykazują USA, które również na forum Światowej Organizacji Handlu (WTO) domagają się obniżenia poziomu ochrony rynku rolnego UE, złagodzenia restrykcyjnych regulacji sanitarnych i fitosanitarnych oraz redukcji wsparcia wewnętrznego sektora rolnego UE⁴. Bardziej zachowawcze w stosunku do amerykańskiego stanowisko negocjacyjne UE w negocjacjach TTIP podyktowane jest m.in. obawami, czy wobec różnicy struktur produkcyjnych sektora rolnego UE i USA, w warunkach strefy wolnego handlu, producenci unijni sprostają presji konkurencyjnej rolnictwa USA.

² Szerzej na ten temat zob. Czarny i Śledziewska [2012].

³ Szerzej na temat rozwoju handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi USA zob. Pawlak [2011], a na temat wymiany artykułami rolno-żywnościowymi UE zarówno w handlu wewnątrzspółnotowym, jak i z krajami trzecimi – Pawlak [2013].

⁴ Szerzej na temat najważniejszych kwestii spornych w negocjacjach rolnych TTIP zob. Hajdukiewicz [2014].

Wielkość, jakość, struktura i efektywność wykorzystania zasobów produkcyjnych, obok systemu społeczno-ekonomicznego i polityki ekonomicznej rządu oraz możliwości oddziaływania na międzynarodowe otoczenie ekonomiczne, jest jednym z ważniejszych wyznaczników konkurencyjności międzynarodowej w ujęciu mikro-, mezo- i makroekonomicznym [Pawlak 2013, za Bieńkowski 1995]. Z uwagi na uzależnienie produkcji od warunków przyrodniczych i ograniczoną mobilność czynników produkcji, szczególnej wagi czynnik ten nabiera w przypadku szacowania potencjalnej zdolności konkurencyjnej sektora rolnego⁵. Stąd, celem artykułu jest zidentyfikowanie konkurencyjności zasobowej rolnictwa UE i USA w latach 2002-2014.

Materiał i metoda badań

W badaniach wykorzystano dane statystyczne pochodzące z zasobów Urzędu Statystycznego Unii Europejskiej (Eurostat) i Wydziału Statystycznego Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAOSTAT) z lat 2003-2014 oraz publikacji Departamentu Rolnictwa Stanów Zjednoczonych (USDA), prezentujących wyniki spisów rolnych z lat 2002 i 2012. W artykule przedstawiono wielkość zasobów ziemi i pracy oraz nakładów kapitału w rolnictwie UE i USA, a następnie dokonano oceny relacji pomiędzy czynnikami produkcji i efektywności ich wykorzystania mierzonej wartością produkcji rolniczej. Analizę uzupełniono badaniem struktury obszarowej gospodarstw rolnych i struktury użytkowania ziemi w tych gospodarstwach.

Zasoby i nakłady czynników produkcji – relacje między nimi i efektywność wykorzystania

Zasoby czynników produkcji, bądź strumień ich nakładów stanowią podstawowe elementy potencjału produkcyjnego rolnictwa, który uzależniony jest od ich ilości, jakości i wzajemnych relacji [Pocza 2003]. W 2012 roku rolnictwo krajów UE użytkowało 174,5 mln ha UR, z czego 72% skupione było w starych krajach członkowskich UE (tab. 1). Powierzchnia użytków rolnych w USA była ponad dwukrotnie większa (370,1 mln ha w 2012 roku), co w zestawieniu z ponad 4-krotnie mniejszą liczbą aktywnych ekonomicznie w rolnictwie sprawiło, że obszar UR w przeliczeniu na 1 aktywnego ekonomicznie w rolnictwie USA wynosił w 2012 roku blisko 161 ha i był 8,5-krotnie większy niż w UE-27 i aż 15-krotnie większy niż w UE-12. Co istotne, w stosunku do roku 2002 wzrósł o prawie 30 ha, podczas gdy w porównywalnym okresie w UE obszar UR przypadający na 1 aktywnego ekonomicznie zwiększył się o niespełna 5 ha. Można zauważyć, że zarówno w UE, jak i w USA w latach 2002-2012 powierzchnia ziemi użytkowanej rolniczo uległa zmniejszeniu, odpowiednio o około 7,5 mln ha i 9,6 mln ha. W państwach UE zmniejszenie areалу gruntów użytkowanych rolniczo w większym stopniu dotyczyło krajów UE-12, w których z zasobu ziemi rolniczej ubyło blisko 4,7 mln ha.

⁵ Por. Woś [2003].

Tabela 1. Zasoby i nakłady czynników produkcji oraz relacje między nimi w rolnictwie UE i USA w latach 2004 i 2014

Table 1. Resources, inputs and proportions between factors of production in the agriculture of the EU and the USA in 2004 and 2014

Wyszczególnienie	Lata	UE-15	UE-12	UE-27	USA ^a
Powierzchnia UR (tys. ha)	2004	128 988,0	53 059,0	182 047,0	379 708,1
	2012	126 112,0	48 387,0	174 499,0	370 096,2
	2004=100	97,8	91,2	95,9	97,5
Aktywni ekonomicznie w rolnictwie (tys.)	2004	6 788,0	6 399,0	13 187,0	2 837,0
	2014	4 809,0	4 540,0	9 349,0	2 301,0
	2004=100	70,8	70,9	70,9	81,1
Nakłady kapitałowe (zużycie pośrednie i amortyzacja, ceny bieżące, mln euro ^b)	2004	193 970,3	31 447,5	225 417,8	89 755,3
	2014	255 661,2	48 051,4	303 712,6	186 499,3
	2004=100	131,8	152,8	134,7	207,8
Liczba aktywnych ekonomicznie w rolnictwie na 100 ha UR	2004	5,26	12,06	7,24	0,75
	2014	3,81	9,38	5,36	0,62
Powierzchnia UR na 1 aktywnego ekonomicznie w rolnictwie (ha)	2004	19,00	8,29	13,81	133,84
	2014	26,22	10,66	18,66	160,84
Wartość nakładów kapitałowych na 1 aktywnego ekonomicznie w rolnictwie (tys. euro)	2004	28,58	4,91	17,09	31,64
	2014	53,16	10,58	32,49	81,05
Wartość nakładów kapitałowych na 1 ha UR (tys. euro)	2004	1,50	0,59	1,24	0,24
	2014	2,03	0,99	1,74	0,50

a – dane dla USA odpowiednio za 2002 i 2012 rok.

b – wartość nakładów kapitałowych poniesionych w sektorze rolnym USA przeliczono z USD na euro według średniego kursu walutowego NBP z dnia 31 grudnia danego roku

Źródło: EUROSTAT. Agricultural Statistics. [Tryb dostępu:] <http://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/data/database>. [data odczytu: maj 2015]; FAOSTAT. [Tryb dostępu:] <http://faostat3.fao.org/home/E>. [data odczytu: maj 2015]; Census of Agriculture 2007 [2009]; Census of Agriculture 2012 [2014]; NBP. Archiwum kursów średnich – tabela A. [Tryb dostępu:] <http://www.nbp.pl/home.aspx?c=/ascx/archa.ascx>. [data odczytu: maj 2015]; obliczenia własne.

Szybciej niż powierzchnia użytków rolnych w badanych krajach zmniejszało się jednak zatrudnienie. W 2014 roku w stosunku do roku 2004 liczba aktywnych ekonomicznie w rolnictwie UE i USA była mniejsza odpowiednio o około 30% i 20%, co rzutowało na poprawę relacji między czynnikami produkcji (tab. 1). W 2014 roku na 100 ha UR w UE pracowało około 5 osób, wobec 7 w 2004 roku, przy czym w USA w badanych latach 1 osoba gospodarowała na powierzchni około 130-160 ha. W związku z powyższym można wnioskować o znacznie większej koncentracji struktury agrarnej w USA, sprzyjającej większej wydajności pracy (tab. 2). Ponadto, relatywnie duże zasoby ziemi pozwalają na większą elastyczność w zakresie struktury produkcji oraz umożliwiają produkcję o niższym stopniu intensywności kapitałochłonnej – tańszą i coraz bardziej pożądaną ze względów ekologicznych [Poczta 2003]. Znajduje to wyraz w relacji kapitał-ziemia. W 2012 roku w USA przeciętnie na 1 ha UR ponoszono nakłady kapitałowe o wartości 500 euro, tj. dwukrotnie mniej niż w krajach UE-12 i czterokrotnie mniej niż w państwach UE-15. Niska relacja nakłady kapitału-zasoby ziemi skutkowałą względnie

niską intensywnością wytwarzania, a w rezultacie niską, niższą nawet niż w państwach UE z regionu Europy Środkowej i Wschodniej, produktywnością ziemi w USA (tab. 2). O ile jednak niższa niż w krajach UE-12 wydajność ziemi w USA jest wyborem gospodarujących, prowadzącym do produkcji tańszej, poprzez niższą kapitałochłonność wytwarzania, o tyle w części gospodarstw rolnych w nowych państwach członkowskich UE ekstensywna produkcja rolna jest przymusem wynikającym z braków kapitału i/lub umiejętności gospodarujących. Taki rodzaj ekstensywności w rolnictwie nie może być natomiast uznany za racjonalny.

Tabela 2. Produktywność czynników produkcji mierzona wartością produkcji rolniczej (w cenach bieżących) w rolnictwie UE i USA w latach 2004 i 2014

Table 2. Factor productivity measured by agricultural output value (in current prices) in the agriculture of the EU and the USA in 2004 and 2014

Kraje	Lata	Produkcja rolna w euro		
		Na 1 ha UR	Na 1 aktywnego ekonomicznie w rolnictwie	Na 1 euro nakładów kapitałowych
UE-15	2004	2 277	43 270	1,51
	2014	2 595	68 044	1,28
	2004=100	113,9	157,3	84,5
UE-12	2004	867	7 186	1,46
	2014	1 295	13 804	1,30
	2004=100	149,4	192,1	89,2
UE-27	2004	1 866	25 760	1,51
	2014	2 234	41 704	1,28
	2004=100	119,7	161,9	85,2
USA	2002	387	51 850	1,64
	2012	808	130 036	1,60
	2002=100	208,7	250,8	97,9

Źródło: EUROSTAT. Agricultural Statistics. [Tryb dostępu:] <http://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/data/database>. [data odczytu: maj 2015]; FAOSTAT. [Tryb dostępu:] <http://faostat3.fao.org/home/E>. [data odczytu: maj 2015]; Census of Agriculture 2007 [2009]; Census of Agriculture 2012 [2014]; NBP. Archiwum kursów średnich – tabela A. [Tryb dostępu:] <http://www.nbp.pl/home.aspx?c=/ascx/archa.ascx>. [data odczytu: maj 2015]; obliczenia własne.

Poza wyposażeniem w ziemię, na produktywność pracy rzutuje jej wyposażenie w kapitał. W 2012 roku na 1 aktywnego ekonomicznie w rolnictwie USA przypadało 81 tys. euro nakładów kapitałowych, tj. około 2,5-krotnie więcej niż średnio w państwach UE-27 i ponad 7,5-krotnie więcej niż w krajach UE-12 (tab. 1). Co więcej, w latach 2002-2012 przewaga rolnictwa amerykańskiego w zakresie wyposażenia aktywnego w procesie wytwarzania czynnika praca w kapitał ulegała zwiększeniu, dowodząc w tym względzie słabości potencjału konkurencyjnego rolnictwa UE i determinując niższą niż w USA wydajność pracy w ujęciu sektorowym. W 2014 roku produktywność pracy mierzona produkcją rolną przypadającą na 1 aktywnego ekonomicznie w rolnictwie wyniosła w państwach UE-27 41,7 tys. euro, a w krajach UE z regionu Europy Środkowo-

Wschodniej zaledwie 13,8 tys. euro i była odpowiednio 3-krotnie i prawie 9,5-krotnie niższa niż w USA (tab. 2).

Mniejsze dysproporcje pomiędzy UE i USA obserwowano w zakresie wydajności angażowanych w procesie produkcyjnym nakładów kapitałowych. W 2014 roku zarówno w krajach UE-15, jak i UE-12 nakład kapitału w wysokości 1 euro przyczyniał się do powstania 1,3 euro produkcji rolnej, natomiast w USA w 2012 roku wartość produkcji uzyskana z 1 euro zainwestowanego kapitału była o 25% większa (tab. 2). Można jednak zauważyć, że jeszcze w 2004 roku mierzona wydajnością pracy przewaga konkurencyjna rolnictwa USA nad UE była zaledwie około 10-procentowa. W tym kontekście należy wskazać, że na poziom generowanych przewag konkurencyjnych oddziałuje także dynamika produktywności czynników produkcji. Efektywność wykorzystania ziemi i pracy w sektorze rolnym USA rosła szybciej, a produktywność kapitału malała wolniej niż w UE, sprawiając, że dystans dzielący pod tym względem badane państwa zwiększał się. Zasadniczą kwestią dla poprawy efektywności gospodarowania i konkurencyjności sektora rolnego krajów UE względem USA wydaje się być spadek zatrudnienia w rolnictwie i postępujący proces koncentracji użytków rolnych, zwłaszcza w nowych krajach członkowskich UE.

Struktura obszarowa gospodarstw rolnych

Czynniki produkcji rolniczej skupiają się w zasadzie w całości w podmiotach produkcyjnych, którymi w rolnictwie są gospodarstwa rolne [Poczta 1994]. W 2010 roku średni obszar gospodarstwa rolnego w krajach UE-12 wynosił 7,3 ha i był o 1,8 ha większy niż w 2003 roku, ale nadal około 2-krotnie mniejszy niż średnio w UE-27 (14,8 ha w 2010 roku) i ponad 3-krotnie mniejszy niż w państwach UE-15 (24,4 ha; tab. 3). W diametralnie innych warunkach gospodarowali prowadzący gospodarstwa rolne w USA, gdzie w 2012 roku przeciętna powierzchnia gospodarstwa rolnego wynosiła 175,5 ha i była blisko 12-krotnie większa niż w UE-27 i aż 24-krotnie większa niż w UE-12 (tab. 4). Mimo, że obszar gospodarstwa rolnego nie przesądza o jego potencjale produkcyjnym, to jednak znacząco go determinuje i współdecyduje o poziomie efektywności kapitału i pracy oraz wysokości dochodów i akumulacji [Wiatrak 1982]. Można więc uznać, że relatywnie mniejszy niż w USA przeciętny obszar gospodarstw rolnych w UE jest czynnikiem osłabiającym ich pozycję konkurencyjną na rynkach regionalnych i rynku światowym. W tym kontekście podkreślenia wymaga obserwowana w latach 2003-2010 tendencja do wzrostu średniej powierzchni gospodarstw rolnych w krajach UE, w większym stopniu wynikająca ze spadku liczby gospodarstw niż ograniczania obszaru użytków rolnych (tab. 3). W latach 2003-2010 liczba gospodarstw rolnych w państwach UE-27 uległa zmniejszeniu o 20%, z 14,6 mln do 11,8 mln. W krajach UE-15 ubytek dotyczył wszystkich grup obszarowych gospodarstw poniżej 100 ha UR, a w państwach z regionu Europy Środkowej i Wschodniej – gospodarstw o powierzchni do 20 ha UR. Podobne przekształcenia dotyczyły obszaru ziemi użytkowanej rolniczo. W latach 2003-2010 odnotowano zmniejszenie powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach o areale mniejszym niż 100 ha UR o ponad 8,3 mln ha, a jednocześnie około 10-milionowy wzrost obszaru ziemi użytkowanej rolniczo w gospodarstwach powyżej 100 ha UR.

Tabela 3. Struktura gospodarstw rolnych i struktura użytkowania ziemi w krajach Unii Europejskiej w latach 2003 i 2010

Table 3. Structure of agricultural holdings and structure of agricultural land use in the EU countries in 2003 and 2010

Grupa obszarowa	2003						2010						Dynamika		
	Gospodarstwa rolne		Użytki rolne w gospodarstwach		Gospodarstwa rolne		Użytki rolne w gospodarstwach		Gospodarstwa rolne		Gospodarstwa rolne		Użytki rolne w gospodarstwach		
	tys.	%	tys. ha	%	tys.	%	tys. ha	%	tys.	%	tys. (2010-2003)	%	tys. (2010-2003)	%	
0-5 ha	3 451,9	56,0	6 036,3	4,8	2 728,2	52,8	4 780,1	3,8	-723,7	79,0	-1 256,2	79,2	-1 256,2	79,2	
5-10 ha	767,8	12,5	5 411,5	4,3	659,9	12,8	4 652,5	3,7	-107,9	85,9	-759,0	86,0	-759,0	86,0	
10-20 ha	635,1	10,3	9 055,7	7,2	557,1	10,8	7 926,0	6,3	-78,0	87,7	-1 129,7	87,5	-1 129,7	87,5	
20-50 ha	686,2	11,1	21 969,9	17,4	605,0	11,7	19 486,2	15,5	-81,2	88,2	-2 483,7	88,7	-2 483,7	88,7	
50-100 ha	366,8	6,0	25 595,6	20,3	345,5	6,7	24 283,5	19,3	-21,3	94,2	-1 312,1	94,9	-1 312,1	94,9	
> 100 ha	252,7	4,1	57 912,9	46,0	273,7	5,3	64 985,2	51,5	21,0	108,3	7 072,3	112,2	7 072,3	112,2	
Ogółem	6 160,5	100,0	125 981,9	100,0	5 169,4	100,0	126 113,5	100,0	-991,1	83,9	131,6	100,1	131,6	100,1	
Średnio (ha)	20,4				24,4				119,3						
	UE-15														
0-5 ha	7 137,0	84,0	9 006,8	19,2	5 328,0	80,9	7 054,2	14,6	-1 809,0	74,7	-1 952,6	78,3	-1 952,6	78,3	
5-10 ha	758,5	8,9	5 263,6	11,2	647,8	9,8	4 507,4	9,3	-110,7	85,4	-756,2	85,6	-756,2	85,6	
10-20 ha	380,1	4,5	5 179,3	11,1	345,8	5,2	4 737,3	9,8	-34,3	91,0	-442,0	91,5	-442,0	91,5	
20-50 ha	149,8	1,8	4 336,8	9,3	169,1	2,6	5 032,4	10,4	19,3	112,9	695,6	116,0	695,6	116,0	
50-100 ha	30,8	0,4	2 094,9	4,5	46,0	0,7	3 168,0	6,5	15,2	149,4	1 073,1	151,2	1 073,1	151,2	
> 100 ha	37,4	0,4	20 931,7	44,7	51,3	0,8	23 888,2	49,4	13,9	137,2	2 956,5	114,1	2 956,5	114,1	
Ogółem	8 493,6	100,0	46 813,1	100,0	6 588,0	100,0	48 387,5	100,0	-1 905,6	77,6	1 574,4	103,4	1 574,4	103,4	
Średnio (ha)	5,5				7,3				133,3						
	UE-27														
0-5 ha	10 588,9	72,3	15 043,1	8,7	8 056,2	68,5	11 834,3	6,8	-2 532,7	76,1	-3 208,8	78,7	-3 208,8	78,7	

Grupa obszarowa	2003						2010						Dynamika			
	Gospodarstwa rolne		Użytki rolne w gospodarstwach		Gospodarstwa rolne		Użytki rolne w gospodarstwach		Gospodarstwa rolne		Użytki rolne w gospodarstwach		Gospodarstwa rolne		Użytki rolne w gospodarstwach	
	tys.	%	tys. ha	%	tys.	%	tys. ha	%	tys.	%	tys. ha	%	różnica w tys. (2010-2003)	2003=100	różnica w tys. (2010-2003)	2003=100
5-10 ha	1 526,3	10,4	10 675,1	6,2	1 307,7	11,1	9 159,9	5,2	-218,6	85,7	-1 515,2	85,8				
10-20 ha	1 015,2	6,9	14 235,0	8,2	902,9	7,7	12 663,3	7,3	-112,3	88,9	-1 571,7	89,0				
20-50 ha	836,0	5,7	26 306,7	15,2	774,1	6,6	24 518,6	14,1	-61,9	92,6	-1 788,1	93,2				
50-100 ha	397,6	2,7	27 690,5	16,0	391,5	3,3	27 451,5	15,7	-6,1	98,5	-239,0	99,1				
> 100 ha	290,1	2,0	78 844,6	45,6	325,0	2,8	88 873,4	50,9	34,9	112,0	10 028,8	112,7				
Ogółem	14 654,1	100,0	172 795,0	100,0	11 757,4	100,0	174 501,0	100,0	-2 896,7	80,2	1 706,0	101,0				
Średnio (ha)		11,8				14,8					125,9					

Źródło: EUROSTAT. Agricultural Statistics. [Tryb dostępu:] <http://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/data/database>. [data odczytu: maj 2015]; obliczenia własne.

Tabela 4. Struktura gospodarstw rolnych i struktura użytkowania ziemi w USA w latach 2002 i 2012
 Table 4. Structure of agricultural holdings and structure of agricultural land use in the USA in 2002 and 2012

Grupa obszarowa	2002						2012						Dynamika	
	Gospodarstwa rolne		Użytki rolne w gospodarstwach		Gospodarstwa rolne		Użytki rolne w gospodarstwach		Gospodarstwa rolne		Użytki rolne w gospodarstwach		różnica w tys. (2012-2002)	2002=100
	tys.	%	tys. ha	%	tys.	%	tys. ha	%	różnica w tys. (2012-2002)	2002=100	różnica w tys. (2012-2002)	2002=100		
1-9 akrów	179,3	8,4	343,0	0,1	223,6	10,6	403,4	0,1	44,3	124,7	60,4	117,6		
1-4 ha														
10-49 akrów	563,8	26,5	5 953,9	1,6	589,5	27,9	6 113,6	1,7	25,7	104,6	159,7	102,7		
4-20 ha														
50-139 akrów	517,0	24,3	18 094,3	4,8	505,0	23,9	17 569,3	4,7	-12,0	97,7	-524,9	97,1		
20-56 ha														
140-259 akrów	304,7	14,3	23 235,6	6,1	276,9	13,1	21 085,7	5,7	-27,8	90,9	-2 149,9	90,7		
56-105 ha														
260-999 akrów	387,1	18,2	78 130,5	20,6	340,7	16,2	68 651,1	18,5	-46,4	88,0	-9 479,4	87,9		
105-404 ha														
> 1000 akrów	177,1	8,3	253 950,8	66,9	173,6	8,2	256 273,0	69,2	-3,5	98,0	2 322,2	100,9		
> 404 ha														
Ogółem	2 129,0	100,0	379 708,1	100,0	2 109,3	100,0	370 096,2	100,0	-19,7	99,1	-9 611,9	97,5		
Średnio (ha)			178,4				175,5					98,4		

Źródło: Census of Agriculture 2007 [2009]; Census of Agriculture 2012 [2014]; obliczenia własne.

Mimo zachodzącego procesu koncentracji użytków rolnych, struktura obszarowa gospodarstw rolnych w UE pozostaje wyraźnie spolaryzowana. W 2010 roku prawie 80% wszystkich gospodarstw w UE-27 (niemal 9,4 mln) stanowiły gospodarstwa małe (do 10 ha UR), które skupiały 12% całości UR (21 mln ha). Jednocześnie niespełna 3% gospodarstw największych (powyżej 100 ha UR) władało ponad 50% ogólnej powierzchni UR w UE-27 (tab. 3). Jeszcze wyraźniej ta dwubiegunowość struktury agrarnej zaznaczała się w nowych krajach członkowskich UE, gdzie gospodarstw o powierzchni mniejszej niż 10 UR, wykorzystujących przeważnie tradycyjne techniki uprawy i chowu zwierząt oraz pełniących funkcje samozaopatrzenia, było blisko 91% wszystkich (prawie 6 mln), a gospodarowały one na ¼ całości UR. Z drugiej strony, mniej niż 1% ogółu gospodarstw prowadzących działalność stanowiły gospodarstwa o powierzchni przekraczającej 100 ha UR, oparte na pracy najemnej i funkcjonujące według zasad racjonalności ekonomicznej, które użytkowały niemal połowę całości zasobu ziemi rolniczej.

Inne kierunkowo przeobrażenia zachodziły w porównywalnym okresie w strukturze agrarnej gospodarstw rolnych w USA. W latach 2002-2012 liczba gospodarstw rolnych zmniejszyła się zaledwie o 19,7 tys. (niespełna 1%), do 2,1 mln⁶, a powierzchnia skupionych w nich użytków rolnych w 2012 roku wyniosła 370,1 mln ha UR i była o 9,6 mln ha, czyli 2,5%, mniejsza niż w 2002 roku (tab. 4). Mimo, że w latach 2002-2012 w USA zwiększyła się liczba gospodarstw bardzo małych i małych (1-20 ha) oraz powierzchnia zagospodarowywanej przez nie ziemi użytkowanej rolniczo, nadal udział gospodarstw z najmniejszych grup obszarowych (do 20 ha) w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w kraju był w USA ponad 2 razy mniejszy niż w UE-27 (38,5% w USA względem 87,3% w UE-27), a obszar skoncentrowanych w nich użytków rolnych obejmował niespełna 2% całości zasobów ziemi wykorzystywanej rolniczo, w porównaniu z 19,3% w UE-27. Gospodarstwa o powierzchni powyżej 100 ha, których w 2012 roku było 514,3 tys., stanowiły z kolei ¼ wszystkich, ale skupiały prawie 90% ogółu użytków rolnych (324,9 mln ha).

Wadliwa struktura agrarna jest główną przyczyną niskiej produktywności pracy i kapitału oraz czynnikiem hamującym postęp produkcyjny. Dlatego też, dla poprawy konkurencyjności gospodarstw rolnych z krajów o rozdrobnionej strukturze agrarnej konieczne są procesy koncentracji prowadzące do wyodrębnienia się grupy gospodarstw konkurencyjnych i powiązanych z rynkiem rolnym, zarówno regionalnym, jak i światowym [Nosecka, Pawlak i Poczta 2011]. Pod tym względem, w latach 2003-2010 w strukturze obszarowej gospodarstw w krajach UE, w tym zwłaszcza w państwach UE-12, odnotowano pozytywne zmiany. Nadal jednak stopień koncentracji zasobów ziemi sprzyjający uzyskiwaniu korzyści skali produkcji oraz generowaniu przewag wydajnościowych daleko większy jest w rolnictwie USA niż UE.

⁶ Wygasająca obecnie tendencja do zmniejszania liczby gospodarstw rolnych w USA, została zapoczątkowana w połowie lat 30-tych XX wieku. W 1935 roku spisano najwyższą w historii USA liczbę gospodarstw wynoszącą 6,5 mln, a najszybsze tempo ubytku liczby gospodarstw rolnych odnotowano w czterdziestoleciu 1950-1990, w którym liczba gospodarstw zmniejszyła się z 5 648 tys. do 2 146 tys., czyli o ponad 60%. Ustabilizowanie w pierwszej dekadzie XXI wieku liczby gospodarstw rolnych w USA na poziomie 2,1 mln wynika z przekonania, że dalsze zmniejszanie liczby gospodarstw może stać się czynnikiem destabilizacji rozwoju obszarów niezurbanizowanych (wiejskich) i jest związane z pojawiającymi się opiniami krytycznymi wobec perspektywy systematycznej likwidacji farm rodzinnych [Tomczak 2004]. Według danych z 2013 roku, 97% amerykańskich gospodarstw rolnych to farmy rodzinne, wytwarzające 85% wartości produkcji rolnej [Rowiński i Bułkowska 2013].

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych analiz można sformułować konkluzję, że silniejszą pozycją konkurencyjną determinowaną korzystniejszymi relacjami między czynnikami produkcji, efektywnością gospodarowania i większą skalą zaawansowania procesów koncentracji odznacza się sektor rolny USA. Przy 4-krotnie mniejszych zasobach pracy i o 40% niższych nakładach kapitałowych, w 2012 roku rolnictwo amerykańskie dysponowało ponad 2-krotnie większymi zasobami ziemi, co skutkowało przewagą gospodarstw rolnych USA w zakresie wyposażenia aktywnego w procesie wytwarzania czynnika praca w dwa pozostałe czynniki produkcji, tj. ziemię i kapitał, i w rezultacie przyczyniało się do większej wydajności pracy w ujęciu sektorowym.

Zarówno w sektorze rolnym UE, jak i USA można obserwować ogólną prawidłowość, że w państwach o wyższym poziomie rozwoju gospodarczego liczba zatrudnionych w rolnictwie maleje, a wydajność pracy rośnie, na co wpływ mają m.in. postępujące procesy mechanizacji (substytucja pracy przez kapitał) i koncentracji produkcji rolniczej. W badanym okresie efektywność wykorzystania pracy w sektorze rolnym USA rosła jednak szybciej niż w UE, sprawiając, że przewagi wydajnościowe rolnictwa amerykańskiego zwiększały się. Niższa niż w UE była jedynie produktywność ziemi, przy czym w odróżnieniu od części gospodarstw rolnych w krajach członkowskich UE z regionu Europy Środkowej i Wschodniej ekstensywna produkcja rolna była wyborem gospodarujących, prowadzącym do produkcji tańszej, poprzez niższą kapitałochłonność wytwarzania, a nie przymusem wynikającym z braków kapitału i/lub umiejętności gospodarujących.

Główną przyczyną niskiej produktywności pracy i kapitału oraz czynnikiem hamującym postęp produkcyjny jest rozdrobniona struktura agrarna. Mimo pozytywnych przeobrażeń struktury obszarowej obserwowanych w latach 2003-2010, rolnictwo UE w porównaniu z USA charakteryzuje stosunkowo mniejszy stopień zaawansowania procesów koncentracji, co znajduje odzwierciedlenie w niemal 12-krotnie mniejszej powierzchni przeciętnego gospodarstwa rolnego w UE. W związku z powyższym można wnioskować, że dla poprawy konkurencyjności gospodarstw rolnych z krajów UE konieczne są spadek zatrudnienia w rolnictwie i postępujące procesy koncentracji, pozwalające na uzyskanie korzyści skali produkcji i zwiększenie jej efektywności, a w rezultacie prowadzące do wyodrębnienia się grupy gospodarstw wysokokonkurencyjnych i powiązanych z rynkiem rolnym, zarówno regionalnym, jak i światowym.

Literatura

- Czarny E., Menkes J., Śledziwska K. [2014]: Umowa o Partnerstwie Handlowo-Inwestycyjnym między Stanami Zjednoczonymi a Unią Europejską jako narzędzie międzynarodowej współpracy gospodarczej. *International Business and Global Economy (Dawniej: Prace i Materiały Instytutu Handlu Zagranicznego Uniwersytetu Gdańskiego)*, Nr 33.
- Czarny E., Śledziwska K. [2012]: Międzynarodowa współpraca gospodarcza w warunkach kryzysu. PWE, Warszawa.
- Bieńkowski W. [1995]: Reaganomika i jej wpływ na konkurencyjność gospodarki amerykańskiej. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Census of Agriculture 2007 [2009]. United States Department of Agriculture, National Agricultural Statistics Service, Washington D.C.

- Census of Agriculture 2012 [2014]. United States Department of Agriculture, National Agricultural Statistics Service, Washington D.C.
- EUROSTAT. Agricultural Statistics. [Tryb dostępu:] <http://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/data/database>. [data odczytu: maj 2015].
- FAOSTAT. [Tryb dostępu:] <http://faostat3.fao.org/home/E>. [data odczytu: maj 2015].
- Hajdukiewicz A. [2014]: Kwestie dotyczące rolnictwa w negocjacjach Transatlantyckiego Partnerstwa w dziedzinie Handlu i Inwestycji. *International Business and Global Economy (Dawniej: Prace i Materiały Instytutu Handlu Zagranicznego Uniwersytetu Gdańskiego)*, Nr 33.
- Pawlak K. [2011]: Rozwój handlu zagranicznego produktami rolnymi USA. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, Nr 3(328).
- Pawlak K. [2013]: Międzynarodowa zdolność konkurencyjna sektora rolno-spożywczego krajów Unii Europejskiej. *Rozprawy Naukowe* nr 448. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań.
- NBP. Archiwum kursów średnich – tabela A. [Tryb dostępu:] <http://www.nbp.pl/home.aspx?c=/ascx/archa.ascx>. [data odczytu: maj 2015].
- Nosecka B., Pawlak K., Poczta W. [2011]: Wybrane aspekty konkurencyjności rolnictwa. Raport PW 2011-2014 nr 7, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- Poczta W. [1994]: Rolnictwo polskie a rolnictwo EWG (studium komparatywne). *Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu, Rozprawy Naukowe Zeszyt 247*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań.
- Poczta W. [2003]: Rolnictwo polskie w przededniu integracji z Unią Europejską. Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań.
- Rowiński J., Bułkowska M. [2013]: Strategie i kierunki rozwoju rolnictwa europejskiego (2). Materiały do syntezy. Raport PW 2011-2014 nr 96, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- Tomczak F. [2004]: Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolniczo-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa.
- UNCTAD. [Tryb dostępu:] http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en. [data odczytu: maj 2015].
- Wiatrak A. P. [1982]: Dochody i akumulacja w gospodarce chłopskiej. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Woś A. [2003]: Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego. Synteza. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.